

AHTI RYTKÖNEN KIELENTUTKIMUKSEN TYÖMAALLA

Fennistiikan paradigmassa pysyminen tai edes osallistuminen suuriin institutionaalisiin hankkeisiin ei 1930–40-luvulla välttämättä taannut paikkaa kielentutkijoiden yhteisössä. Näin kävi maisteri Ahti Rytköselle, joka tunsi historiallis-vertailevan metodin ja sen lisäksi höysti tutkimustaan etnologisilla tiedoilla. Tällainen korrektius ei yksinriittänyt: myös aineiston tuli olla fennistiseen paradigmaan sopivaa,

»kiellemme asiallista, normaalia sanastoa». Tästä tuli Rytkösen — kuvailevan ja metaforisen kielen tutkijan — kompastuskivi.

RYTKÖSEN ELÄMÄNVAIHEITA

Ahti Aarno Rytkönen syntyi 1899 Ilmajoella. Hän avioitui 1935 Anna Koistisen (terveyssisar) kanssa, ja he saivat kolme lasta. Hän kävi koulunsa Suomalaisessa

▷

Normaalilyseossa ja sai sieltä päästötodistuksen 1917. Sitten hän kirjoittautui Helsingin yliopistoon ja suuntasi opintonsa kielen ja kulttuurin alalle. Filosofian kandidaatiksi hän valmistui keväällä 1924.¹

Opintojensa jälkeen Rytkönen toimi ahkerasti kansankielen kerääjänä erityisesti Pohjois-Savossa. Vuosina 1924–1930 hän keräsi Sanakirjasäätiön stipendiaattina Maaningan ja sen lähipitäjien, esimerkiksi Piela-veden, Iisalmen ja Lapinlahden, kieltä. Seuraavien kesien (1930–1933) retkiä kustansivat Savolainen Osakunta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Sanakirjasäätiö ja Rytkönen itse (Rytkönen 1931, 1933a, 1935a). Hänen keräämänsä aineisto oli huikaa: n. 30 000 sanalipullista sanastoa ja 6 000 numeroa kansanrunoutta (Rytkönen 1954: 20–21). Myöhemminkin Rytkönen keräsi sanastoa mm. Pohjanmaalta ja Lapista — ilman rahallista tukea — ja ulotti keruun myös »sosiaalisten murteiden» alueelle, varsinkin kouluisten kieleen (Rytkönen 1957).

Rytkönen oli Sanakirjasäätiön palveluksessa myös muuten kuin kerääjänä. Vuosina 1933–1938 hän toimi Nykysuomen sanakirjan aputoimittajana (Rytkönen 1954: 16) ja julkaisi sanakirjatyöhön liittyviä, kriittisesti rakentavia puheenvuoroja. Hän painotti esimerkiksi sanojen ja sanontojen käyttöyhteyksien tallentamisen tärkeyttä, »fraseologian» tallentamista, kuten hän asian ilmaisi (esim. Rytkönen 1929, 1936a). Hän työskenteli jonkin aikaa myös yliopiston Foneettisessa laitoksessa (1954: 21) ja julkaisi kymogrammeihin perustuvan artikkelin »Pohjoissavolaisen laryngaaliklusiilin kvantiteetista» (1936b). Tämän jälkeen Rytkönen siirtyi Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun palvelukseen: hänet nimitettiin Opettajankoulutuslaitoksen suo-

men kielen lehtorin virkaan v. 1938, ja tästä toimesta hän jäi eläkkeelle v. 1965.

VIEHTYMYS KUIVAILEVIIN SANOIHIIN

Rytkönen oli sanaston keruun lisäksi kiinnostunut kansanomaisesta kulttuurista. Hän julkaisi useita kansatieteellisiä teoksia, joihin sisältyi arvokkaita valokuvia (esim. 1931, 1933a, 1935a, 1946a). Uransa alkuvaiheessa Rytkönen kirjoitti joitain kansatieteellisiä tutkielmia Virittäjään (esim. 1927, 1933b ja 1934d), vaikka keskittyikin useimmissa Virittäjässä julkaistuista kirjoituksissaan, joita on vuosilta 1927–1966 yhteensä 30, kielellisten seikkojen tarkasteluun. Etnologinen ja etymologinen aines sekoittuvat Rytkösen tutkielmissa. Kirjatesaan muistiin sanojen käyttöyhteyksiä hän kiinnostui niiden metaforisesta käytöstä. Metaforinen käyttöympäristö täyttyi usein deskriptiivisellä ja onomatopoeettisella sanastolla, ja tästä aineksesta tulikin Rytkösen ehtymättömän kiinnostuksen kohde.

Vuonna 1929 Rytkönen tarkasteli kirjoituksessaan »Maaninkalaista kalafra-seologiaa» ensimmäisen kerran deskriptiivisanojen etymologioita; ensimmäisen teoreettisen johdannon aiheesta hän julkaisi vuonna 1935. Rytkönen (1935b) määritteli deskriptiivisen sana-aineksen äänellään kuvaavaksi sanastoksi. Äänellä voidaan hänen mukaansa kuvata paitsi toisia ääniä (*Lehmänkello imakalla äänellä piukoo*), myös näköhavaintoa (*Pilven jyhyjä taivaalla mennä könnistää*) ja tuntohavaintoa (esim. tuuhea ja pehmeä sammal *höhöttää*). Jo tuolloin Rytkönen kiinnitti huomiota joidenkin äänteiden ominaislaatuun: korkea ääntä tai pientä olentoa kuvaavissa sa-

¹ Tiedot: Ylioppilasmatrikkeli 1916–1921 Helsingin yliopiston Keskushallinnon arkistosta; Matrikkeli 1912–1921, tutkintoluettelo 1893–1928, FK-tutkinnot sl 1923–kl 1930 Historiallis-kielitetieteellisen osaston arkistosta; Kansallisten tieteiden henkilökalenteri, Seulaset 3/1971.

noissa käytetään usein *i*-vokaalia, pulleaa, pyöreää ja tyhmää kuvaavissa sanoissa labiaalisia vokaaleja. Myöhemmin (1940a: 50–52) hän katsoi edustavansa tässä samaa kantaa kuin Otto Jespersen. Rytkönen kamppaili myös deskriptiivisanojen muodollisen määrittelyn kanssa ja päätyi siihen, ettei ole olemassa yksiselitteistä keinoa erottaa deskriptiivisanoja muista. Yhtenä kriteerinä hän kuitenkin piti sitä, että sama sanahahmo varioi vokaalistoltaan, kuten vaikkapa *ramuta – remuta – romuta – rymytä*.

Rytkönen pyrki kehittämään myös termistöä deskriptiivi-ilmausten tutkimiseen. Itämurteita tarkastellessaan hän törmäsi seuraavanlaisiin kuvaileviin sanaliittoihin: *Jeesus synnit anteeksi antaa jarauttaa* ja *variksenpojan ruuhake* (1937a). Kuvailevassa kielessä on siis tavallista, että finiittiverbi yhdistetään ensimmäisen infiniitivin lyhyempään muotoon (*mennä tormuuttaa, juosta hunttuuttaa*) ja substantiivi lajia osoittavan genetiivin kanssa (*miehen kontio, äijän könsykkä*). Analysoituaan tällaisia rakenteita ja osoitettuaan niiden kuvakielessä esimerkiksi venäjän tai ruotsin kielen vaikutusta (vrt. *juosta hunttuuttaa* < 'hund') Rytkönen päätyi esittämään niille uuden termin: *koloratiivinen konstruktio*.

SANOJEN JA ÄÄNTEIDEN HISTORIALLINEN KEHITYS

Rytköstä kiinnosti kaikenlaisten sanojen alkuperä. Monet hänen kirjoituksistaan etsivät merkitystenmuutosten mutkikkaita reittejä — useiden aikalaisten mielestä liiankin omaperäisesti (vrt. E. Itkonen: »Rytkönen on luiskahtanut subjektiivisiin

kuvitelmiin, jotka eivät ole kielitieteen välinein punnittavissa»; ks. Rytkönen 1954: 21). Mukana on kansanomaisen kulttuurin sanastoa (1933b, 1936d), lainasanastoa (1934a, 1935c) ja paikannimiä (1962). Monesti Rytkönen päätyi näkemään nykyään ei-deskriptiiviset sanat alkuperältään kuvailevina (esim. *tappaa* artikkelissa Riihiä tapetaan ja tapetaan susia (1956a)).

Rytkönen oli kiinnostunut myös äänne­muutoksista. Hän pohti esimerkiksi rinnakkaistapauksia *keula – kekla – kepla* ja päätyi pitämään sitä »sekundääriseltä näyttävänä astevaihtelutapauksena» (1934c). Pohdinnat monista muistakin äänne­muutostapauksista (ks. 1935d, 1935e, 1936c ja 1937b) sekä artikkelit deskriptiivisistä sanoista (esim. 1935b) ja koloratiivisista konstruktioista (1937a) olivat selvästi laajemman työn esivaiheita. Hän nimittäin valmisteli väitöskirjaa, jonka otsikkona oli Eräiden itämerensuomen *tm*-sanojen historiaa.

TM-SANOJEN RUNOUTTA

Rytkösen *tm*-sanojen historiaa koskevassa kirjassa (1940a) on laaja johdanto, jossa hän perustelee tutkimuksen rajauksen, esittää teoreettiset uudennoksensa ja pyrkii ennen muuta oikeuttamaan onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen historiallis-vertailvan tutkimisen — debatti siitä kävi tutkimuksen valmistumisen aikaan ilmeisesti kovin kuumana. Myöhemminkin deskriptiivisanojen tutkimisen mahdollisuutta ja mahdottomuutta on pohdittu. Ravila katsoi (1952) näiden sanojen äännesysteemin poikkeavan muusta kielestä niin paljon, että niiden tutkiminen historiallisesti on vaikeaa².

² Kiinnostavaa on, että Ravila ei perusteellisessa artikkelissaan viittaa lainkaan Rytköseen, vaikka viittauksia on runsaasti muihin kotimaisiin ja ulkomaisiin tutkijoihin. Kirjoituksensa lopussa Ravila sanoo näin: »Onomatopoeettiset sanat ovat olleet kaikenlaisten harrastelijain mielenkiinnon kohteena, ja mitä mielivaltaisimpia oletuksia ja etymologioja, vieläpä kielen alkusyntyä koskevia väitteitä on niiden perusteella esitetty.» (1952: 273). Tämä on hänen mielestään ollut syynä siihen, että vakavat ja varovaiset tutkijat eivät ole aiheeseen tarttuneet (mp.).

Raimo Anttila on analysoinut (1976) affektiivis-deskriptiivis-onomatopoeettisia sanoja C. S. Peircen ajatusten avulla ikoneina, jotka fenomenologisesti kuuluvat ensiyden (*firstness*) kategoriaan³. Anttilan mukaan näitä sanoja voi ja tulee tutkia, vaikka niillä onkin aina ollut »tiettyjä vaikeuksia salonkikelpoisuuden saavuttamisessa» (mts. 126).

Salonkikelpoisuus jäi vielä 30-luvun lopulla unelmaksi, sillä väitöskirjaa Rytkösen *tm*-teoksesta ei tullut. Professori Martti Rapola oli antanut ymmärtää, ettei käsikirjoitus tulisi saamaan painolupaa, ja niinpä kirjoittaja veti teoksensa pois osastosta. (Kettunen 1960: 389.) Sitten Rytkönen julkaisi kirjan omakustanteena v. 1940 ja kommentoi siinä kitkerästi saamaansa arvostelua.

Deskriptiivisten sanojen tutkimisen mahdolltomuutta perusteltiin Rytkösen tutkimuksen valmistumisen aikana mm. siten, että ne ovat tyypillisesti lyhytikäisiä luomuksia. Tästä syystä ne ovat vähempiarvoista kielenainesta, joka ei kuulu kielitieteen varsinaisen tutkimuskohteen, »kielemme asiallisten ja normaalien sanojen» joukkoon, kuten Osmo Ikola asian ilmaisi (lainaus Rytkösen 1954: 23). Tutkimuskohteen väärä valinta korostui kaikissa kritiikeissä: onomatopoeettiset sanat kun »kuuluvat kielitieteen ulkopuolelle» (mts. 44). Vaikka esim. Kaarle Krohn oli kansankielen sanakirjatyön alkuvaiheessa vuonna 1888 pitänyt tärkeänä deskriptiivis-onomatopoeettisten sanojen keräämistä (Paunonen 1976: 372), ei edes niiden keruu ollut enää suotavaa. Deskriptiivisanat kuuluivat »kansankielen kuonakerrokseen» ja olivat peräisin kansankielen »sairaalloisesti kehittyneestä sakasta, jota käyttävät heikkoälyiset ja epäselvästi ajattelevat kansalaiset» (Kustaa Vilkuna Rytkösen mukaan 1940a: 40–

41).

Tämä terveydelle vaarallinen sanasto oli erityisen tavallista savolaisten joukossa. Rytkönen kirjoittikin saamaansa arvosteluun viitaten: »Meidän maassamme on viime vuosiin asti miltei yksinvaltiaana elänyt sellainen käsitys, että deskriptiivis-onomatopoeettisia sanoja on helppo kenen hyvänsä luoda mielin määrin. Varsinkin savolaisten henkinen rakenne on sen laatuinen, että he — niin ovat kielimiehemme selittäneet — tilanteen turvin kykenevät tekaisemaan uuden sanan, joka elää vain sen tuokionsa.» (Rytkönen 1940a: 40.) Savolainen sairaalolaisuus näkyi myös ilkeämielisyytenä kaupunkilaispoikaa kohtaan: »Prof. Y. H. Toivosen suullisten väitteiden mukaan savolaiset ovat suorastaan pettäneet minua ja tehneet minua varten sanoja, joita todellisuudessa ei ole.» (Rytkönen 1940a: 41.)

Arviointien takana väikkyy ajatus puhtaasta kielestä (vrt. Karvonen 1993), johon ei voida sisällyttää onomatopoeettisia sanoja — liekö sitten syynä ollut se, että tuolaisten sanojen pääasialliseksi kotiseuduksi käsitettiin Savon seudut. Ajan kulttuuriilmastossa tyypillisiä savolaisia pidettiin toisen luokan kansalaisina: he olivat hauskoja mutta laiskoja. Ilmiötä kuvaa hyvin esim. silloisten suomalaisten elokuvien arvomaailma: erityisesti 50-luvulla niissä asetettiin vastakkain rahvaan kulttuuri ja eliittikulttuuri kuvaamalla savolaisen maalaisuuden ja Helsingin herran välistä konfliktia. (Hietala 1991, Honka-Hallila 1993.) Samaa heimostereotypiaa käytettiin estotomasti todisteena Rytkösen työn kelvottomuudesta väitöskirjaksi. Tieteellinen maailma osoitti tässä hätkähdyttävää radikaalisuutta. Yleensä kulttuuriset arvot kulkeutuvat taiteelliseen työhön nopeammin kuin tutkimukseen. Nyt kuva kierosta savolaisesta, joka höynäyttää Helsingin herraa, heijas-

³ Raimo Anttila ja Sheila Embleton kehrittelevät ajatusta eteenpäin artikkelissaan *The iconic index* (1989).

tui elokuvataiteeseen varsinaisesti vasta 50-luvulla, kun taas tieteellisessä keskustelussa kuvaa käytettiin argumenttina jo 30-luvun lopulla.

Savolaiseen kansanluonteeseen perustuviin väitteisiin on tietysti helppo löytää vasta-argumentteja. Rytkönen vastasi kuitenkin perusteellisesti myös deskriptiivisen sanakerrostuman nuoruutta ja lyhytikäisyyttä koskeviin väitteisiin. Hän kertoi sanapesyeiden olevan varsin pieniä, osoitti ne vanhoiksi suomen murteiden ja itämerensuomalaisien sanojen avulla ja otti esiin rinnakkaistapauksia myös germaanisista ja kaukaisemmistakin kielistä (Kettunen Rytkösestä, ks. Rytkönen 1954: 28). Kirjan loppuosa käsittelee *tm*-pesyeeseen liittyvien sanojen etymologioita sana sanalta sadan sivun verran ja osoittaa »tuon erikoiskysymyksen hyvää ratkaisua» (Kettunen 1960: 389).

Kiinnostavan argumentin Rytkönen esitti myös pohtiessaan ylipäättään uuden sanan luomisen mahdollisuuksia (1940a: 43). Hän korosti kielen luonnetta kulttuurisena sopimuksena: deskriptiivisetkin ilmaukset noudattavat suomen fonotaksin sääntöjä. Vaikka ilmaus näyttäisikin uudelta, sen juuret ovat syvällä kielen fonologiassa ja morfologisessa rakenteessa, joka rajaa suomalaisiksi tunnistettavien sanojen joukon. Muissa yhteyksissä Rytkönen todisteli, että esimerkiksi suomen ja joidenkin afrikkalaisten kielten deskriptiivisanojen samankaltaisuus, ts. onomatopoeettisten sanojen osittainen universaalius, johtuu biologisista ja psykologisista seikoista: ihmislajin äänne-elinten ja sielunelämän samankaltaisuudesta kaikissa kulttuureissa (1949: 34). Rytkönen painotti kielen välttämätöntä säännönmukaisuutta, jota noudattamalla kommunikoiminen mahdollistuu. Ironisesti hän huomautti: »Useimmat ihmiset menevät hautaan ilman, että ovat tehneet ainoatakaan uutta sanaa, myös savolaiset.» (1940a: 43.)

Rytkönen osoitti siis deskriptiiviset sanat luultua vanhemmiksi. Sen lisäksi hän hahmotteli teoksessaan useita reittejä, joita myöten alun perin deskriptiiviset sanat abstraktistuvat ja siirtyvät pois alkuperäisestä käyttöyhteydestään. Esimerkiksi auditiiivista kuvaa myötäilevät sanat siirtyvät vähitellen merkitsemään myös visuaalista havaintoa. Yksinkertaisena esimerkkinä oli vaikkapa sana *heleä*: heleään ääneen ja heleään taivaaseen sisältyy molempiin korkeuden ja selkeyden merkityspiirre. Rytkönen näytti väitöskirjassaan, että varsin moni sellainen suomen sana, jonka ilmiästä onomatopoeettinen sävy on jo tunnistamattomissa, on lähtöisin jostain deskriptiivisestä sanasta. Tällaisia sanoja ovat esim. *kontti*, *puro*, *kura* ja *imeä*. Muun muassa nämä etymologiat herättivät paljon polemiikkia.

Rytkönen jatkoi pohdintojaan kielen »alkuluomukseen» saakka (vrt. Ravila 1952: 273) ja esitti viehättäviä hypoteeseja siitä, miten auditiiivisen havainnon kielellistämisen olisi kenties otettava koko kielen synnyn perustukseksi. Tätä ajatustaan hän perusteli esittämällä monet sanat ns. huu-dahdusinterjektioista (esim. *äh*, *huh*, *viuh*, *hur*, *pim*, *mumu*, *hui* ja *pöp*) johdetuiksi. (Rytkönen 1940a: 81–82.) Myöhemmässä teoksessaan (1949: 35) hän kuitenkin yksiselitteisesti torjui mahdollisuuden selittää koko kielen synty deskriptiiviseltä pohjalta. Jotta äänellä voisi jäljitellä kuulo- tai näköhavaintoa, tulisi jo olla olemassa kieli, jonka rakenteeseen jäljittely sopeutettaisiin. (Vrt. myös Rytkönen 1950.)

Vaikka Rytkösen teoksesta ei Rapolan ansiosta tullut väitöskirjaa, se sai ilmentyessään tunnustusta eräiltä muilta fennitiikan valtavirtaan kuulumattomilta tutkijoilta. Aarni Penttilä kiitti sitä arvosteluisaan, samoin Erik Ahlman (Rytkönen 1954: 30). Teos sai myös palkinnon Ahlqvistin ja Wichmannin rahastosta. Vuonna 1960 Lauri Kettunen sanoi kirjasta omaa aiempaa

kantaansa katuen: »Kyllä se olisi ollut mielestäni parhaimpiin väitöskirjoihin kuuluva, jonkinlaista uranuurtajan työtä» (Kettunen 1960: 389). Myöhemmin myös Raimo Anttila on pitänyt Rytkösen kohtelua epäoikeudenmukaisena: hän sanoo *tm*-teoksen olevan alansa »kansainvälistä kärkiluokkaa», jonka arvoa olisi kohottanut se, jos Rytkönen olisi sitonut sen kansainväliseen affektisanojen tutkimusta käsittelevään teoreettiseen traditioon (1976: 127; vrt. Hakulinen 1992: 21–22). Anttila viittaa myös nykylukijan kannalta ongelmalliseen argumentointitapaan: suuri osa tekstistä on sanaluettelaita, joiden sisäinen hierarkia ja erityisesti teoreettinen merkittävyys jää lukijan arvioitavaksi. Metatekstiä ja havaintojen yhdistämistä Rytkönen ei liiemmästi harrastanut.

ÄIDINKIELEN DIDAKTIikkaA, KIELIHARHOJA JA JOKELLUSTA

Siirryttyään suomen kielen lehtoriksi Rytkönen alkoi kiinnostua myös kielitieteellisen tiedon välittämisestä ja paneutui mm. äidinkielen didaktisiin kysymyksiin. Hän pohti esimerkiksi kansantietouden merkitystä kouluopetukselle (1945). Tärkein aihe oli kirjoituksen ja lukemisen opetusmenetelmien käytännön sovellutuksineen (esim. 1946b, 1947, 1951).

Koululaisten kanssa työskennellessään Rytkönen säilytti viehtymyksensä kielen runolliseen käyttöön. Artikkeleissaan *Kieliharhoja* (1948) ja *Kieli versoo* (1952) hän pohti lasten ja koululaisten kielestä poimimiaan »lipsahduksia» ja uudennoksia, esimerkiksi homonymiasta, vinoutuneista kontekstuaalisista tulkinnoista ja kontaminaatioista johtuvia väärinkäsityksiä. Hän koetti myös selvittää sitä, miksi jotkut ilmaukset vääntyvät lasten suussa toisiksi. Näitä artikkeleja on kiitetty kiinnostavista

selityksistä, vaikka aineiston koostumus — Rytkösen omat muistiinpanot vuosien varrelta — askarruttikin esim. J. Mägistää (Rytkönen 1954: 11–12).

Koululaisten ja nuorten luovan kielenkäytön analyysi kiehtoi Rytköstä deskriptiivisen kielenkäytön yhtenä erityislajina. Aiemmin hän oli usein kiinnostunut erityisellä tavalla puhuvista. Keruuretkillä Pohjois-Savossa hän kiinnitti huomiota ns. sorakielisten puheeseen. Hänen kirjoituksistaan (esim. 1934b, 1956b) kuultaa ihasutus sorakielisten kekseliäitä *r*:ttömiä kiertoilmauksia kohtaan. Lasten kielen tarkkaileminen johti Rytkösen (1949) miettimään pikkulasten jokeltelua kielen deskriptiivisen aineksen pohjana. Opettajille puhuesaan hän painotti aina koululaisten murteellisen kotikielen kunnioittamista ja hellävaraista ohjausta kohti yleiskieltä. Kenties juuri kiinnostus kielen monimuotoisuuteen suuntasikin Rytkösen huomion muualle kuin ns. oikeakielisyyteen: aikalaiskollegoistaan poiketen hän ei juuri kirjoitellut kielenhuollon kysymyksistä.

PYRKIMYS PROFESSORIKSI

tm-kirjan kohtalo ei Rytköstä hiljentänyt. Hän julkaisi tuotantoaan omakustanteina ja kasvatusopillisissa julkaisuissa sekä jatkoi *tm*-kirjassa aloittamaansa työtä edelleen (esim. Rytkönen 1940b, 1949), lisäksi mausteeksi kirpeitä kommentteja aikansa kielitieteellisiä auktoriteetteja kohtaan. Lannistumattomuutensa Rytkönen osoitti hakemalla v. 1952 perusteilla olevaa toista suomen kielen professorin virkaa Helsingin yliopistosta, vaikka professorina toimi tuolloin hänen vanha kiistakumppaninsa Rapola. Hakuun rohkaisi varmasti myös se, että Jyväskylässä katsottiin jo 1938 Rytkösen tuotannon vastaavan väitöskirjaa (Rytkönen 1954: 21). Kehnosti kuitenkin kävi: osaston kokouksessa 5.12.1952 Ahti Rytkönen

julistettiin kelpaamattomaksi professorin virkaan äänin 24–2. Kaksi puoltajaa olivat Lauri Kettunen ja E. Nieminen. Myös Aarni Penttilä katsoi Rytkösen tieteellisesti päteväksi.

Hakuprosessin jälkeen, kun Rapola ja Ravila olivat arvioineet koeluennonkin huonoksi, Rytkönen esitti valituskirjeen kanslerille — tosin tuloksetta. Myöhemmin hän julkisti osia siitä ja kritisoi varsin asiallisesti teilaajiansa J. Mägisten, E. Itkosen ja O. Ikolan lausuntoja omakustanteena ilmestyneessä vihkosessa (1954). Vastapainona oli otteita Kettusen myönteisestä lausunnosta, jossa tämä osoitti ymmärtävänsä Rytkösen kritiikin auktoriteetteja vastaan. Kettunen mainitsi muita tapauksia (mm. Koskenniemen), joissa väitöskirjan puuttuminen ei ollut ollut professuurin saamisen esteenä ja korosti sitä, ettei Rytkösen *tm*-kirjaa julkaistussa, täydennetyssä muodossaan koskaan ollut hylätty tai hyväksytty väitöskirjana. (Rytkönen 1954: 26–29.)

LOPUKSI

Ahti Rytkönen on jäänyt monille fennisteille tuntemattomaksi, siksi painokkaasti hänet tieteellisessä keskustelussa syrjäytettiin. Aikalaiset arvostelivat erityisesti Rytkösen tutkimuskohdetta: kuvailevaa sanastoa ei olisi pitänyt tutkia, ei ainakaan historiallisvertailevalla metodilla.

Tutkimuskohteen valinta puhuttaa suomen kielen tutkijoita edelleenkin. Vaikka fennistit ovat tarkastelleet puhuttua kieltä viime vuosisadalta lähtien, tutkittu kieli oli alun perin fragmentaarisuudesta siistittyä, muistiin kirjoitettua kieltä (Luutonen 1985). Myöhemmin alaa valtasivat kirjoitettuun kieleen ja ns. kieli-intuitioon perustuva analyysi (vrt. Määttä 1995). Abstraktin kielisysteemin ajateltiin olevan kielitieteen varsinainen tutkimuskohde: lingvistisen teorian tuli tutkia ideaalisen puhuja-kuuli-

jan kompetenssia (vrt. Chomsky 1965: 3–5), mitä jotkut fennistitkin ovat pitäneet hyvänä lähtökohtana. Varsin toisenlaisiin näkemyksiin on päätyneet puhutun kielen tutkimustraditio, kun tekniikan kehittymisen myötä on tullut mahdolliseksi tutkia spontaania puhetta kaikkine erityispiirteineen ääni- tai jopa kuvanauhoituksista (ks. esim. Purra ja Tainio 1989: 228–229). Tutkimuskohteen rajaamiseen ja siihen liittyviin valintoihin yhdistyy aina myös arvovallintoja, joita voidaan käyttää osana akateemista valtataistelua (Kelomäki 1991).

Rytkösen tutkijaprofiili on yksi — lanistumattomuutensa vuoksi kannustava — esimerkki akateemisen valtataistelun vaikutuksesta yksittäiseen kielentutkijaan. Arvostelusta huolimatta hän tarttui useisiin oman aikansa kielentutkimuksen sivuuttamiin ilmiöihin. Siitä häntä kiitti Aarni Penttilä, joka piti Rytkösen artikkelia Koloratiivin konstruktio (1937) yhtenä Virittäjän historian tärkeimmistä lauseopillisista tutkimuksista ja hänen pohdintaansa Deskriptiivisistä sanoista (1935) yhtenä niistä merkittävistä ja arvokkaista kirjoituksista, »jotka ovat vieneet tutkimusta selvästi näkyvällä tavalla eteenpäin» (Penttilä 1946: 338). Jonkinlaista tunnustusta hän sai osakseen myös v. 1964, kun hänelle myönnettiin arvonimi professori h. c. (Seulaset 3/1971). Kuvaavaa on kuitenkin, että vaikka Rytkönen julkaisi Virittäjässä yhteensä 30 kirjoitusta, hän jäi nekrologista.

Fennistiikan oppihistorioihin Rytkönen ei ole yltänyt, sillä yhtenä diakronisen kielentutkimuksen uranuurtajana hänet mainitsee ainoastaan Pekka Sammallahdi — vain nimeltä (1980: 58). Kuvailevan kielen tutkijana häntä on arvostanut ainakin Raimo Anttila. Muualla Rytkösen nimi tuntuu pysyneen näkymättömänä ja kuulumattomana huolimatta laajasta ja moniaalle suuntautuneesta tutkimustyöstä. Tuntuukin siltä, että sorakielisyyttä ilmenee myös muual-

la kuin Rytkösen tutkimien maaninkalais-
ten ukkojen ja akkojen keskuudessa. Fen-
nistinen sorakielisyys vain on riippuvaista
äänneympäristöstä: vaikka *r:n* lausuminen
labiaalisen etuvokaalin edellä tuntuu han-
kalalta, sen ääntäminen väljän takavokaa-
lin edessä on sitäkin helpompaa! ■

LIISA TAINIO

Suomen kielen laitos, PL 3,

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *liisa.tainio@helsinki.fi*

LÄHTEET

- ANTTILA, RAIMO 1976: Affektiivis[-deskrip-
tiivis-onomatopoeettis]ten sanojen
asema kielen merkkisysteemissä. –
Virittäjä 80 s. 126–133.
- ANTTILA, RAIMO – EMBLETON, SHEILA 1989:
The iconic index: From sound change
to rhyming slang. – Diachronica VI:
2 s. 155–180.
- CHOMSKY, NOAM 1965: Aspects of the theo-
ry of syntax. MIT, Cambridge Mass.
- HAKULINEN, AULI 1992: Kielitieteen suoma-
laisuus. – Pekka Laaksonen & Sirk-
ka-Liisa Mettomäki (toim.), Kauas on
pitkä matka s. 18–26. Kalevalaseuran
vuosikirja 72. Suomalaisen Kirjalli-
suuden Seura, Helsinki.
- HIETALA, VEIJO 1991: Savolaisuus suomalai-
sen elokuvan utopiana. – Lähikuva 1
s. 14–21.
- HONKA-HALLILA, ARI 1993: Vakaat hämäläi-
set ja kiivaat pohjalaiset. Suomalaisen
elokuvan »heimopiirteistä». – Pekka
Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomä-
ki (toim.), Kauas on pitkä matka s.
27–43. Kalevalaseuran vuosikirja 72.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura,
Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1993: Suomen kielen tut-
kimus kansallisen diktatuurin kouris-
sa. – Heikki Ylikangas (toim.), Vaikea
totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tie-
de s. 18–45. Suomalaisen Kirjallisu-
uden Seura, Helsinki.
- KARVONEN, PIIRJO 1993: Unelma paremmas-
ta eilisestä: harha menneisyyden puh-
taasta kielestä. – Virittäjä 97 s. 88–96.
- KELOMÄKI, TAPANI 1991: Lingvistiikan ja
ekstralingvistiikan suhteesta. – Tapa-
ni Lehtinen & Susanna Shore (toim.),
Kieli, valta ja eriarvoisuus s. 208–
233. Kieli 6. Helsingin yliopiston
suomen kielen laitos, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1960: Matkapakinoita ja
muita muistelmia 1925–1960. Hel-
sinki.
- LUUTONEN, JORMA 1985: Tutkimuskohteena
muistiin kirjoitettu kieli. – Kaisa Häk-
kinen (toim.), Puhuttu kieli, kirjoitet-
tu kieli ja kielen muutos s. 107–121.
Suomen kielitieteellisen yhdistyksen
julkaisuja 12. Turku.
- MÄÄTTÄ, URHO 1995: Kieli-intuition hämä-
rä kohde. – Virittäjä 99 s. 71–73.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Kotikielen Seura
1876–1976. – Virittäjä 80 s. 310–432.
- PENTTILÄ, AARNI 1946: »Virittäjä» 50-vuo-
tias. – Virittäjä 50 s. 323–339.
- PURRA, PIA – TAINIO, LIISA 1989: Mitä on
tutkittu kun on tutkittu kieltä? – Sara
Heinämaa (toim.), Naisen tieto s.
218–243. Art House, Helsinki.
- RAVILA, PAAVO 1952: Onomatopoeettisten
ja deskriptiivisten sanojen asema kie-
len äännesysteemissä. – Virittäjä 56 s.
262–274.
- RYTKÖNEN, AHTI 1927: Pohjoissavolaisista
kuolemaan ja hautaukseen liittyvistä
tavoista ja käsityksistä. – Virittäjä 31
s. 366–374.
- 1929: Maaninkalaista kalafraseolo-
giaa. – Virittäjä 33 s. 27–32.
- 1931: Savupirttien kansaa. WSOY,
Porvoo.
- 1933a: Tuohitorven mailta. WSOY,
Porvoo.

- 1933b: Runnusta ja kekkeristä. – Virittäjä 37 s. 365–381.
- 1934a: Eräs ruotsalaisperäinen teknillinen termi suomen murteissa. – Virittäjä 38 s. 408–410.
- 1934b: Sorakielisen sanastoa. – Virittäjä 38 s. 411–412.
- 1934c: Sekundäärisiltä näyttäviä astevaihtelutapauksia. – Virittäjä 38 s. 153–156.
- 1934d: Kekri- ja jouluporsaasta. – Virittäjä 38 s. 35–38.
- 1935a: Tuulastulilta ja karhumailta. WSOY, Porvoo.
- 1935b: Deskriptiivisistä sanoista. – Virittäjä 39 s. 90–102.
- 1935c: Eräiden myöhäisten lainasanojemme oikkuilua. – Virittäjä 39 s. 457–461.
- 1935d: Eräistä analogisista *m* tapauksista. – Virittäjä 39 s. 372–375.
- 1935e: Eräiden *ks > s* muutosten esiintymisestä Pohjois-Savon murteessa. – Virittäjä 39 s. 259–261.
- 1936a: Sanakirjatietoja lehmästä. – Virittäjä 40 s. 45–56.
- 1936b: Pohjoissavolaisen laryngaaliklusiilin kvantiteetista. – Virittäjä 40 s. 246–252.
- 1936c: Eräistä itämerensuomen (*h*)*aim-* ja (*h*)*am-*alkuisista sanoista. Kielentutkimuksen työmaalta I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1936d: Vaarnan eli puunaulan nimiä. – Virittäjä 40 s. 131–136.
- 1937a: Koloratiivinen konstruktio. – Virittäjä 41 s. 95–104.
- 1937b: Eräistä *vim-*, *vihm-*, *vimm-* ja *vimp-*alkuisista sanoista. – Virittäjä 41 s. 175–177.
- 1940a: Eräiden itämerensuomen *tm-*sanojen historiaa. Kielentutkimuksen työmaalta III. Gummerus, Helsinki.
- 1940b: Eräitä venäläisperäisiltä näyttäviä murteitamme aineksia. – Virittäjä 44 s. 64–76.
- 1945: Kansantietous ja kansanopetus. Kielentutkimuksen työmaalta IV. Gummerus, Jyväskylä.
- 1946a: Kansan syvistä riveistä. WSOY, Forssa.
- 1946b: Kirjoituksen opetus ja kielioppi. – Kasvatus ja koulu 2 s. 37–64.
- 1947: Äidinkielen opetusopin alalta. – Koulu ja kasvatus 6 s. 193–203.
- 1948: Kieliharhoja. – Kasvatus ja koulu 2 s. 3–32.
- 1949: Äänenjäljittely ja pikkulasten jokeltelu sanastoa luovana tekijänä eräiden esimerkkien valossa. Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun julkaisuja V. Jyväskylä.
- 1950: Puhutaanko Afrikassa suomea? Kielentutkimuksen työmaalta VI. Helsinki.
- 1951: Eräistä ainekirjoituksen opettamistavoista. – Kasvatus ja koulu 3–4 s. 3–30.
- 1952: Kieli versoo. – Kasvatus ja koulu 4 s. 1–15.
- 1954: Kielentutkimuksen työmaalta VII. Helsinki.
- 1956a: Riihiä tapetaan ja tapetaan susia. Kielentutkimuksen työmaalta XIV–XV s. 3–5. Gummerus, Jyväskylä.
- 1956b: Sorakielisten suomea. – Kasvatus ja koulu 5 s. 217–221.
- 1957: Kyylän arvoitus. Kielentutkimuksen työmaalta XVI. Helsinki.
- 1962: Kaksi paikannimeä: Tossari ja Ähtäri. Kielentutkimuksen työmaalta XXVII s. 4–7. Jyväskylä.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1980: Diakroninen kielentutkimus Suomessa. – Kaisa Häkkinen & Fred Karlsson (toim.), Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä s. 57–68. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja. Turku.